

I

Een andere wereld...

(Amsterdam, het Spinhuis, oktober 1756)

De taal van mijn jeugd is rank en lenig als jonge aanplant in de ochtendwind. Het is een taal die naar alle zijden meebeweegt: van noord naar zuid, van oost naar west. Vloeibaar als helder bergwater; nu eens klaterend, energiek en verfrissend, dan weer zacht en lieflijk. En als het nodig is: stevig en vastberaden als een straffe zeewind. Maar nooit hoekig, wikkend en stotend als de taal waardoor ik mij nu voortdurend omringd weet. Die bestaat uit woorden en zinnen die niet gemaakt lijken om gesproken te worden. Laat staan om ermee te liefkozen. Eerder om ermee te folteren; er bevelen mee te schreeuwen en te vloeken als er weer eens iemand wordt gestraft...

Nee, dan de klanken en ritmes uit mijn jeugd. Hoor het verschil als ik u dit zeg: *Ki'toe iyâ málá enta kawa taura bânâ...* In de woorden van hier klinkt dat zo: *Gij, die ik liefheb, gedenk mij en vergeet mij toch niet.* Of dit, wat ik onlangs hoorde op een toon die ik alleen van de *poeté's* ken:

Een verachtelijk schepsel, geacht college, een creatuur van godslastering en heiligschennis dat zich in het aangezicht van onze goedertieren God zo heeft misdragen, dient deswegen ongenadig gestraft te worden met

genadeloze geseling op de geselbok gevolgd door een gerechtvaardigde en eenzame opsluiting in het Spinhuis.

En als u dit hardop leest, *Ana'ku*, dan zullen uw oren voortdurend de pijn van meedogenloos botsende klanken ervaren; hard en schurend als een hemd van grove hennep op uw lijf. Bovendien zal het ritme ervan u opjagen en naar adem doen snakken als een prooi die ternauwernood aan zijn belagers weet te ontsnappen. En stelt u zich dan ook nog eens de toon voor waarop deze woorden en zinnen de spreker ontvallen: een toon van donder en bliksem. Onbarmhartig als een razende modderstroom die alles meesleurt.

Weerspiegelt de taal van een volk niet diens aard? Is het niet zo dat de manier waarop een volk zijn indrukken, verlangens, wensen en gedachten probeert weer te geven zichtbaar is in de woorden, de zinnen en de toon die dat volk daarvoor gebruikt?

Niet alleen de taal, *muné'ku*, is zo anders, maar o zoveel meer... Neem bijvoorbeeld de lucht. Dat wat wij *langit* noemen en waar bij ons de goden en geesten zetelen en vanwaar ze op ons neerkijken, die verschilt zó van de lucht die u en ik kennen. Hier is die vaak afgesloten door wolken in allerlei tinten grijs; van bijna wit tot diepgrijs, ja bijna zwart. Zo donker en zwaar dat je vreest dat het dak van de wereld elk moment op je kan vallen. En als het openbreekt, dan zie je nooit die schitterende, oogverblindende felblauwe kleur zoals wij die kennen. Altijd lijkt er een lichte nevel aanwezig. Een nevel die ook het licht dat op dit land valt zo anders maakt: flets, minder intens, geesteloos... Komt het door dit laffe licht dat de mensen in dit land minder vrolijk zijn en zelfs gebukt door het leven lijken te gaan, terwijl ik meen dat ze daarvoor geen enkele reden hebben?

Het komt trouwens bijna niet voor dat er géén wolken zijn. Ook al schijnt de zon. En nergens anders heb ik in de lucht zoveel rusteloosheid waargenomen als hier. Altijd zijn er wel plukjes wolken die driftig voorbijdrijven, aangejaagd door een immer heersende wind. En ook hiervan denk ik wel eens: zou het ermee te maken hebben? Want diezelfde rusteloosheid zie je terug bij de mensen in dit land. Altijd lijken de mensen haastig op weg ergens naartoe. Nooit zie je iemand genotvol dagdieven en zijn tijd in ledigheid doorbrengen. Hoe anders is het gedrag van de poëte's daar bij u.

En dan de zon, Ana'ku. Nooit eerder ervoer ik een zon die geen warmte geeft! Kunt u zich dat voorstellen? Ik heb, dat mag u best weten, gehuild toen ik hier aankwam en voor de eerste keer de zon zag. Intens blij was ik om haar aarzelend tussen de grijze wolken te zien verschijnen, maar hoe ik ook wachtte en verlangde: ik voelde niets. Niets! Dat wil zeggen, geen zinderende hitte, geen gloedvolle stralen of behaaglijke warmte, slechts een kille wind die me omgaf! De zon, moest ik tot mijn verdriet vaststellen, is hier onmachtig, futloos; niet in staat dat wat ze beschijnt wezenlijk te verwarmen...

Weet u trouwens, mijn lief, dat ze in dit land hetzelfde woord gebruiken voor het dak van de wereld en dat wat wij *zat asam* noemen? Voor dat wat nodig is om te ademen en te kunnen leven? Ademlucht is gelukkig overal hetzelfde. En zo belangrijk! Niet alleen om te ademen, maar ook om te lachen, te schateren en te proesten. En ja, ook om te huilen, te jammeren en je te beklagen over het leven. Maar ademlucht, heb ik gemerkt, kan je ook een zekere vrijheid geven. Door diep in te ademen en je ogen te sluiten kun je je geest de ruimte geven om weg te vliegen. Naar andere oorden en andere tijden. Ja, het is zelfs mogelijk om an-

dere, niet-bestaande werelden te bezoeken om te ervaren wat in het echte leven onmogelijk is. Soms, wanneer ik terneergeslagen ben, ga ik rechtop staan, spreid ik mijn benen uiteen, zodat ik mij stevig met de grond verbonden voel, en sluit ik mijn ogen om vervolgens diep, héél diep adem te halen. En dan, ja dan waaieren mijn gedachten breed uit over het grote, wijde landschap van mijn verbeelding. Daar verkennen ze de uiteinden van mijn voorstellingsvermogen en schenken ze me prachtige, kleurrijke en vooral troostrijke visioenen.

Aan één ding is in dit land nooit gebrek, muné'ku: water! Dat is er werkelijk in overvloed. Hoe anders dan bij u. Hier is, zo lijkt het wel, net zoveel water als er land is. Zelfs in de steden zie je overal water tussen de huizen waarin mensen hun was doen en hun vuil weggooien. En omdat er zoveel water is zie je overal grote en kleine bruggen omdat je anders niet van de ene kant van de stad naar de andere kunt komen. Dat er zoveel water is, is eigenlijk niet zo verwonderlijk, want in dit land kan het eindeloos regenen. U kunt er zich waarschijnlijk geen voorstelling van maken, maar hier kan het regenen vanaf het moment dat de dag aanbreekt totdat de avond valt. Soms zelfs dagen achtereen. Werkelijk waar! Heel anders dus dan de krachtige, in volle hevigheid losbarstende moessonregens met hun korte slagregens die u zo goed kent. Die slagregens die vervolgens ruimte bieden aan die heerlijke, zoete, frisse geur van een verkwikte, voor even herboren en verzadigde natuur...

Op de dagen dat de regen onafgebroken neerdaalt, mijn lief, is het bestaan zo grijs en triest, zo ontgaan van elke schittering en levenslust dat ik kan begrijpen waarom veel mensen hier zo gejaagd en in zichzelf gekeerd door het leven gaan.

En dan nog iets wat u volkomen onwaarschijnlijk voor zal komen: de koude! Toen ik besepte dat ik naar dit land zou worden meegevoerd heb ik mij er een voorstelling van proberen te maken, omdat ik ervan had gehoord. Maar, geloof me Ana'ku, het is onmogelijk om je vooraf in te beelden wat dat is: koude. Als ik zoek naar woorden om het aan u te beschrijven, dan kan ik ze niet vinden. Het is immers met niets te vergelijken. Koude, weet ik inmiddels, is zeer onaangenaam en doet pijn! Het geeft een moeilijk te beschrijven schrijnende en tintelende pijn in het lijf. Vooral in de lichaamsdelen die onbedekt eraan worden blootgesteld. En uiteindelijk, Ana'ku, volgt er een volledige gevoelloosheid van uw lijf.

Ook is het de koude die zorgt voor verschijnselen die u en ik eerder voor onmogelijk zouden hebben gehouden als we erover zouden hebben gehoord. Probeert u zich maar eens voor te stellen dat opeens ontelbare *kapas*-pluisjes uit de lucht naar beneden dwarrelen die vervolgens samen op de huizen en op de grond een groot, dik, wit kleed vormen! En als u de *kapas* probeert te pakken dan doet de koude werkelijk pijn aan uw handen, alsof u een *ampai-ampai* vastpakt! Nóg vreemder is wat ze hier 'hagel' noemen. Dan vallen er talloze harde, witte assempitten uit de lucht die, als ze de grond raken, nog even vrolijk verder dansen voordat ze tot stilstand komen. Vrolijkheid die overigens vreemd aandoet, want niet veel later zijn de pitten gestorven en rest er van hen niets meer dan wat water.

Maar het meest wonderbaarlijkste van de koude in dit land is wel dat die water in steen kan veranderen. Als het hier dagen achtereen heel erg koud is, verandert het water in de *kali* in steen die doorzichtig is! Als ik het zelf niet zou hebben gezien en gevoeld, Ana'ku, zou ik het zelf ook niet geloven! En wonderlijk is wat er dan gebeurt: daar

waar eerst water was, staan de poeté's opeens met velen op de doorzichtige steen en glijden dan met ijzers onder hun voeten – en geloof me: dit volk is doorgaans zeer stijf en stram – met sierlijke bewegingen over het stenen water!

De poeté's in dit land zijn trouwens in veel opzichten verschillend van die bij u. Daar heb ik mij ook zeer over verbaasd. Ik heb u al verteld dat de mensen nogal gejaagd zijn en de neiging hebben zich naar binnen te keren. Zelden treft men hier dan ook blijmoedige mensen, behalve als ze gedronken hebben, maar dan zijn ze eigenlijk niet blijmoedig, maar eerder onbezonnen, druk en opdringerig omdat de drank hun zinnen heeft begoocheld.

Wat mij echter nog het meest heeft getroffen, is dat hier poeté-slaven bestaan! Werkelijk waar! Kunt u zich dat voorstellen? Hier kunt u poeté's zien schrobben, vegen, op het land zien werken, sjouwen en op allerlei gebieden gediensstig zijn. Allemaal zaken die bij ons alleen door slaven worden gedaan. Kunt u geloven dat ik geschokt was toen ik dat zag? Hier, mijn lief, zie je dan ook heel verschillende poeté's: zij die eruitzien als de voorname heren en dames zoals wij die kennen, maar ook heel veel die er met hun gepijnigde gezichtsuitdrukking en armoedige kleding uitzien als de meest armzalige slaven bij ons. Maar of ze nu voornaam zijn of deerniswekkend arm: in beide gevallen zijn ze niet ruimhartig en vriendelijk. Vooral niet tegen mij: een *zwartin*, een buitenstaander. Iemand die hier, vinden ze, niet hoort te zijn...

Maar goed, Ana'ku, ik bevind mij nu eenmaal in deze beklagenswaardige situatie. Een situatie waarin ik als vanzelfsprekend terugkijk op mijn leven en onvermijdelijk ga peinen over het nut van alles wat mij is overkomen. Vaak denk ik: er zal toch een reden voor zijn dat ik dit heb moe-

ten ondergaan? Er zal toch een rechtvaardiging zijn voor al het verdriet? Er moet toch een verklaring zijn voor het feit dat mijn leven is gespaard, terwijl anderen een smadelijke dood stierven? Op z'n minst moet er toch enige betekenis schuilen in het feit dat veel van mijn lotgenoten de dood werden in gejaagd of in wanhoop de hand aan zichzelf sloegen, terwijl ik mocht overleven? Dan zullen de goden toch ook een bedoeling hebben gehad toen ze mij daarna over vele zeeën voerden om me in een wildvreemde wereld terecht te laten komen waar ik nogmaals de grootste vernederingen en ontberingen heb moeten ondergaan en waar mij nu wellicht de grootste beproeving wacht?

Is dit niet wat wij mensen altijd doen: dat we aan wat we niet begrijpen toch betekenis willen toekennen? Door er een rechtvaardiging voor te zoeken om daarmee de pijn van de nutteloosheid van verdriet en leed te verzachten?

Wel, mijn lief, ook ik heb daaraan niet weten te ontkomen en na lang piekeren over mijn leven denk ik te begrijpen wat de reden voor dit alles is: u!

II

Amsterdam, 12 januari 1753

Laus Deo, mijn waarde zoon!

Als u deze brief in handen komt, beste Godfried, dan hoop ik oprecht dat hij u persoonlijk is overhandigd door de tweede schipper van de Oosthuizen, Balthasar Groos, die ik er stevig voor heb betaald. Is dit niet het geval, wat God verhoede, dan zijn wij beiden zeer te beklagen... Voorts hoop ik oprecht dat deze brief u in volmaakte gezondheid bereikt, want God weet dat uw moeder en ik menige nacht in onrust doorbrenge, ons afvragend hoe het u gaat. God weet dan ook hoe dankbaar uw moeder en ik waren toen wij onlangs uw brief uit Batavia mochten ontvangen en daaruit mochten vernemen dat het u ondanks het ongezonde klimaat goed gaat en dat u uw zaken deugdelijk bestiert. Zozeer zelfs dat de heren lovend over u spreken. Ik voorspel u dan ook dat u in de nabije toekomst een flinke promotie wacht!

Maar goed, dit alles betreft uw situatie van alweer bijna tien maanden geleden. Zo lang immers duurt het voordat uw brief uit de Oost ons hier in Amsterdam bereikt. Is uw situatie nog ongewijzigd? Gaat het u nog steeds voorspoedig? Zijn de heren in Batavia nog steeds zo tevreden over u? En – deze vraag houdt uw geliefde moeder meer nog dan de andere bezig – heeft u wellicht reeds een toekomstige bruid ontmoet? (U heeft er immers de leeftijd

en positie voor!) Allemaal vragen die ons als blakerende toortsen in het hoofd branden. En dan: voordat deze brief u per Indiëvaarder bereikt zijn er, gelijk de draagtijd van een moeder, alweer negen maanden verstreken... Zie hoe onze hunkering naar nieuws van u op de proef wordt gesteld!

Uw moeder maakt zich ondanks dat u schrijft dat het u goed gaat immer zorgen over uw gezondheid. Ja, u weet hoe ze is. Daar schuilt geen kwaadheid in. De lieve vrouw zal zich altijd om iedereen zorgen maken, behalve om zichzelf, terwijl dat toch eerder nodig is, gezien het feit dat zij de laatste tijd kampt met ernstige obstipatie waarbij ze soms zelfs bloed opgeeft. Maar maakt u zich daar niet al te veel zorgen over; bij dokter Van Ostade is zij hiervoor in goede handen. Bijna dagelijks komt hij langs om haar te inspecteren en haar dan weer dit en dan weer dat voor te schrijven. Overigens is dit niet alleen goedheid van de beste man, dat begrijpt u. Zijn rekeningen getuigen daarvan.

Uw moeder maakt zich onder andere zorgen over uw eetlust en vraagt zich af wie daar in het verre Batavia uw potje kookt. Toch niet zo'n bruine vrouw? vroeg zij me terwijl zij me met grote ogen van verbijstering aankeek. Toen ik haar daarop antwoordde: 'Nee lieve, wellicht geen bruine vrouw, maar eer... een bruine man!' slaakte ze een kreet van ontzetting. Maar hier schuilt toch geen onwaarheid in, mijn zoon? Ik heb mij immers door menigeen die uit de Oost terugkeerde laten vertellen dat velen van u slaven houden en dat het in de Oost vooral manslaven zijn die de potjes koken. Toen ik uw moeder vervolgens duidelijk maakte dat ze juist blij moest zijn dat in uw huishouden bruine mannen de taken uitvoeren in plaats van bruine vrouwen, waardoor zij zich als moeder minder zorgen hoefde te maken dat er iets onoorbaars kon

gebeuren, bedaarde ze. Want dat, mijn zoon, is een van uw moeders grootste angsten sinds haar ter ore is gekomen dat dit helaas niet ongebruikelijk is onder de mannen van de Compagnie in de Oost: dat u het zult aanleggen met een zwartin...

Behalve dat uw moeder Betken dus kampt met opspelende darmen en zij mij beklaagt om mijn corpulentie en kortademigheid, gaat het ons verder goed. God zij daarvoor gedankt! Hetzelfde geldt voor uw zuster Elsbeth en haar man Simon. Zij laten u groeten. Ook uw tante Dirkje en uw oom Cornelis van Oostwal, alsmede uw neven en nichten varen wel. Nicht Johanna heeft bovendien inmiddels meer dan gewone aandacht van een goede partij: Jeremias van Someren, de zoon van graanhandelaar Petrus van Someren van de Vijzelstraat die zijn fortuin heeft gemaakt in de Oostzeehandel. Mocht het tot een verbintenis komen, dan is dat natuurlijk zeer verheugend nieuws. Een familiale band met de steenrijke Van Somerens; daar kan, met het oog op de zaken en mijn ambities, immers alleen maar iets goeds uit voortkomen!

Nu ik het daar toch over heb: ik kan mij zo voorstellen dat u benieuwd bent naar mijn vorderingen met betrekking tot mijn bestuurlijke ambities. Welnu, ik kan u mededelen dat daaraan hard wordt gewerkt en dat er een zeer gereede kans is dat uw vader in de nabije toekomst een van de belangrijkste mannen van deze stad zal zijn! Jawel, u leest het goed: een van de belangrijkste mannen van deze stad!

Sinds uw vertrek naar de Oost is er immers veel veranderd. Ik kan u zeggen dat hier omwentelingen hebben plaatsgevonden die u en ik voor uw vertrek voor onmogelijk hebben gehouden. Laat ik beginnen met u te vertellen dat zich hier, schrik niet, een heus oproer heeft afgespeeld!